
SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

Z OBSAHU: *Konštrukcie obrazu kultúry*
Rurálne prostredie ako mikrokozmos?
Obraz štruktúry spoločnosti
Urbánne svety v etnologickom bádani

3-4

50

2002

Prvá strana: Kresba z Topoľčianok, 5.5.2001, autorka: Zora Vanovičová

Preklady: L. Herzánová, T. Bužeková, K. Popelková, K. Hlôšková

Text J. Ługowskej redigovala M.M. Nowakowska

Dear Reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia.

This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions, etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, Slovenský národopis deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of Slovenský národopis you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,
P. O. Box 57, Nám. Slobody 6
810 05 Bratislava
SLOVAKIA

Electronic version accessible via Internet

URL <http://www.elis.sk>

ŠÉFREDAKTORKA

Gabriela Kiliánová

VÝKONNÉREDAKTORKY

Hana Hlôšková

Tatiana Podolinská

EDIČNÁ RADA

Ľubica Droppová, Gyivicsán Anna, Martin Kanovský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Jan Krist, Milan Leščák, Martin Mešša, Magdaléna Paríková, Ján Podolák, Peter Salner, Zdeněk Uherek, Miroslav Válka

ŠTÚDIE

K i l i á n o v á, Gabriela: Etnológia na Slovensku na prahu 21. storočia: reflexie a trendy.....	277
N i e d e r m ü l l e r, Péter: Európska etnológia: Nová veda pre „nový“ svet.....	292
L u g o w s k a, Jolanta: Tekst jako przedmiot zainteresowań współczesnej folklorystyki i teorii kultury.....	301

Konštrukcie obrazu kultúry

K ö s t l i n, Konrad: Imagológia kohézie – kultúra a kontinuita, spoločenstvo a identita...	309
L e š č á k, Milan: Folklór ako forma sociálnej komunikácie.....	318
<i>Komentár: B e n e š, Bohuslav.....</i>	330
K r e k o v i č o v á, Eva: Konštrukcia obrazu „seba“ a „iných“.....	332
<i>Komentár: G a r a j, Bernard.....</i>	342
P r o f a n t o v á, Zuzana: Hodnoty v procese transformácie a postmoderná kultúra.....	346
<i>Komentár: K a n o v s k ý, Martin.....</i>	351
H l ô š k o v á, Hana: Ústna história vo vytváraní historickej pamäti.....	353
<i>Komentár: P o s p í š i l o v á, Jana.....</i>	363

Rurálne prostredie ako mikrokozmos?

<i>Komentár: Š k o v i e r o v á, Zita.....</i>	366
S t o l i č n á, Rastislava: Možnosti konštruovania obrazu tradičnej rurálnej kultúry kartografickou metódou.....	369
B a r n a, Gábor: Výsledky a nádeje v etnologickom sociálnom výskume v Maďarsku	376

Obraz štruktúry spoločnosti

S á r k á n y, Mihály: Výskum premien štruktúry rurálneho spoločenstva v Maďarsku v 2. pol. 20. storočia.....	386
B e ň u š k o v á, Zuzana – R a t i c a, Dušan: Obraz spoločnosti a jej fungovanie v slovenskej etnológii v 2. pol. 20. storočia.....	395

K a n d e r t, Josef: Skupiny sítě skupinových vztahů.....	405
F a l ť a n o v á, Ľubica: Podmienky zamestnanosti v poľnohospodárstve.....	410
<i>Komentár: P a r í k o v á, Magdaléna...</i>	418
M a n n, Arne: Prehľad romistiky na Slovensku.....	421
<i>Komentár: W e i n e r o v á, Renata.....</i>	431

Urbánne svety v etnologickom bádani

U h e r e k, Zdeněk: Globalizace a urbanizace – trendy a výsledky výzkumů.....	443
P o p e l k o v á, Katarína – S a l n e r, Peter: Urbánny svet v slovenskej etnológii	444
<i>Komentár: M a y e r, Vera.....</i>	452
L u t h e r, Daniel: Mikrosvety a (makro)svet mesta.....	455
<i>Komentár: B i t u š í k o v á, Alexandra – D a r u l o v á, Jolanta.....</i>	462

ROZHLADY-SPRÁVY-GLOSÝ

Pozdrav do južných Čiech jubilantke Eve Davidovej (Arne M a n n).....	464
PhDr. Štefan Mruškovič jubiluje (Mojmír B e n ž a).....	467
Životné jubileum Mgr. L. Falt'anovej, CSc. (Rastislava S t o l i č n á).....	469
Pavel Habáň – začínajúci päťdesiatnik (Ladislav M l y n k a).....	473
PhDr. Michal Markuš, CSc. 90-ročný (Janko K o m a).....	475
Emke Drábikovej (Peter S l a v k o v s k ý) 476	

RECENZIE – ANOTÁCIE

Lasta Džapovič: Zemľa – verovaňja i ritualy (Rastislava S t o l i č n á).....	478
Lidové tance a detské hry ve filmotéce EÚ AV ČR (Stanislav D ú ž e k).....	478
Aida Brenko, Željko Dugac, Mirjana Randić: Narodna medicina (Dušan B e l k o).....	480

STUDIES

- K i l i á n o v á, Gabriela: Ethnology in Slovakia at the beginning of the 21st century: reflections and trends..... 277
- N i e d e r m ü l l e r, Péter: European Ethnology: changing life in a changing world..... 292
- L u g o w s k a, Jolanta: Text as a subject of contemporary folkloristics and the theory of culture..... 301

Constructions of the picture of culture

- K ö s t l i n, Konrad: Die Imagology der Kohärenz..... 309
- L e š č á k, Milan: Folkloristik als Teil für die Untersuchung des breiten Spektrums der sozialen Kommunikation..... 318
Commentary: B e n e š, Bohuslav..... 330
- K r e k o v i č o v á, Eva: Eine Konstruktion des Bildes von „sich“ und „anderen“... 332
Commentary: G a r a j, Bernard..... 342
- P r o f a n t o v á, Zuzana: Values in the process of transformation and postmodern culture..... 346
Commentary: K a n o v s k ý, Martin... 351
- H l ô š k o v á, Hana: Oral history and creating historical memory..... 353
Commentary: P o s p í š i l o v á, Jana 363

Rural world as a mikrokosmos?

- Commentary: Š k o v i e r o v á, Zita*... 366
- S t o l i č n á, Rastislava: Possible ways of constructing the picture of traditional rural culture by using cartographic method..... 369
- B a r n a, Gábor: Changing society – changing science..... 376

Images of structure of society

- S á r k á n y, Mihály: Studies on changing rural social structure in Hungary..... 386

- B e ň u š k o v á, Zuzana – R a t i c a, Dušan: Das Bild des Gesellschaft und ihr Funktionieren in der Slowakischen Ethnologie..... 395
- K a n d e r t, Josef: Groups and nets of group relations..... 405
- F a l ť a n o v á, Lubica: Employment situation in agriculture..... 410
Commentary: P a r í k o v á, Magdaléna..... 418
- M a n n, Arne: The outline of the Romany studies in Slovakia..... 421
Commentary: W e i n e r o v á, Renata 431

Urban world in ethnological research

- U h e r e k, Zdeněk: Globalization and urbanization..... 443
- P o p e l k o v á, Katarína – S a l n e r, Peter: Die urbane Welt in der Slowakischen Ethnologie..... 444
Commentary: M a y e r, Vera..... 452
- L u t h e r, Daniel: Mikrowelten and (Makro)welten in den Städten..... 455
Commentary: B i t u š í k o v á, Alexandra – D a r u l o v á, Jolanta..... 462

NEWS-HORIZONS-GLOSSARY

- Jubilee of Eva Davidová (Arne M a n n) 464
- Jubilee of PhDr. Štefan Mruškovič (Mojmír B e n ž a)..... 467
- Jubilee of Mgr. L. Faltánová, CSc. (Rastislava S t o l i č n á)..... 469
- Jubilee of Pavel Habáň (Ladislav M l y n k a).. 473
- Jubilee of PhDr. Michal Markuš, CSc. (Janko K o m a)..... 475
- An obituary for Emka Drábiková (Peter S l a v k o v s k ý)..... 476

BOOKREVIEWS-ANNOTATIONS

478

FOLKLÓR AKO FORMA SOCIÁLNEJ KOMUNIKÁCIE

MILAN LEŠČÁK

*Prof. PhDr. Milan Leščák, CSc., Katedra etnológie a kultúrnej antropológie
FiF UK, Gondova 2, 818 01 Bratislava*

In meinem Beitrag versuche ich einige Möglichkeiten der gegenwärtigen Folkloristik als Teil für die Untersuchung des breiten Spektrums der sozialen Kommunikation zu klären.

Das Spezifische der folkloristischen Kommunikation als besonderer Form der sozialen Kommunikation besteht 1. im Kreieren von Invarianten im Prozess der Konventionierung des kollektiven Bewusstseins und ihrer Bewahrung in der kollektiven Erinnerung in der Besonderheit der Zeichensysteme (verbalen und nicht verbalen) mit markanter Symbolfunktion 2. in der Beziehung der latenten und manifesten Kulturformen 3. in der Bedeutung der Aufgaben des Wahrnehmers 4. in den Dominanzen der Formen der primären (direkten, kontaktierenden) Kommunikation 5. in den Prozessen der Assimilierung der primären (kontaktierenden) Kommunikation mit der sekundären und tertiären Kommunikation 6. in der Bedeutung der kontextualen Bestandteile der Kommunikation und Bindung an die sozialen Gruppen 7. in der Verbindung mit der tagtäglichen Lebensart und der Schaffung des tagtäglichen Bewusstseins.

Kľúčové slová: folklór, sociálna komunikácia, literatúra, kolektívne predstavy

Key words: folklore, social communication, literature, collective imagination

1.

Keď som pripravoval do tlače súbor štúdií, ktoré vyšli v roku 2001 pod názvom „O asimilácii folklórnej a literárnej komunikácie“ s podtitulom „folkloristické aspekty“, uvedomil som si, že komunikačný prístup odкрýva z jedného zorného uhla takmer všetky problémy, s ktorými sa trápí súčasná folkloristika. Tá sa pokúša inovovať predmet svojho bádania, ktorý by odrážal nové procesy v sociálnej komunikácii a dal odpoveď na staronový problém zmyslu folkloristickej práce, a najmä na jej vedeckovýskumné perspektívy. Nikto totiž ešte nezapochyboval o význame folkloristického štúdia slovesného dramatického, hudobného a tanečného folklóru, ani o jeho doterajšom prínose do poznávania kultúry. Hlasy o kríze súčasnej folkloristiky, o nejasnosti

výskumného programu, o zastaralosti kritérií, s ktorými folkloristika narába, sa objavujú periódicke od vzniku modernej folkloristiky. U nás sa tieto pochybnosti objavujú od šesťdesiatych rokov i pod vplyvom sovietskych diskusií o potrebnosti folkloristiky ako vedy súčasnej, neponorenej do histórie elementárnych foriem kultúry. Zovšeobecňujúce tvrdenia o kríze folkloristiky sa skôr vzťahujú na krízové obdobia vedcov, ako vedy. Okrem toho istú úlohu zohráva neznalosť rôznych trendov v súčasnej folkloristike.

Mnohé zahmlieva samotný termín folklór, ktorý pretrval od polovice 19. storočia ako anachronizmus, existujúci aj v nelichotivých konotáciách a súvislostiach, ako synonymum nacionalizmu, triednosti, úpadkovosti či amaterizmu atď.

I pre vedcov z príbuzných vedných disciplín je pojem folkloristika niečo, čo patrí kdesi do 19. storočia alebo súvisí s osvetovou a amatérskou umeleckou produkciou folklórnych súborov. Ukladanie negatívneho postoja do vedomia vedeckej i mimovedeckých komunít tvorí súčasť sebavedomia vednej disciplíny a jej predstaviteľov. Za nejasnými termínmi sa obyčajne skrýva nejasný cieľ a nejasný zmysel jej existencie. Otázka dňa pre folkloristiku nespočíva v úvahách o jej názve alebo v komplexoch menejcennosti jej predstaviteľov. Skôr ide o definovanie jej miesta a výskumných programov v kontexte príbuzných vied.

Hovoriť o kríze v sociálnych alebo humanitných vedách je módné vždy, keď sa akcentuje vývin poznania o prírodných a technických vedách. A hoci sa vždy vyvinie dostatočné úsilie na ich obranu a oživenie (viď závery Wallersteinovej komisie o pozdvihnutie výskumu v sociálnych vedách), nikdy sa nepodarí pretrhnúť niť ich návratov a nadväzovania na poznatky a postupy predchádzajúcich vedeckých interpretácií, najčastejšie ich inováciou alebo úporným úsilím o ich prekonávanie. Čarovné slovné spojenia neo alebo post signalizujú ani nie tak faktické výsledky poznania, ako snahu odpútať sa od pôvodných cieľov vlastnej vedy a priniesť nové programy. A to i napriek pohlcujúcej sile globálneho poznávacieho procesu, ktorý svojou akceleráciou napokon očistí potrebné a užitočné od špekulatívneho a voluntaristického.

Po prečítaní aktuálnej úvahy Z. Profantovej (PROFANTOVÁ 2000: 29-39) v zborníku „Na prahu milénia“, kde zhrňa súčasné rozporuplné stanoviská, som prišiel k záveru, že takmer všetky pochybnosti a kritické pripomienky dotýkajúce sa osudu folkloristiky sú opodstatnené, keď majú racionálny a nie iba pocitový základ. Zborník nám sám osebe dáva odpoveď na Profantovu položenú otázku. Väčšina štúdií dáva odpoveď a hovorí o niečom inom, ako o kríze a nejasnej vízii vedy, ktorá sa zaujíma o istú časť kultúrnych a spoločenských javov a procesov označovaných ako folklór, a ktorá jednoznačne svojím predmetom výskumu patrila do radu umenovedných a kultúrnoantropo-gických disciplín.

V príspevku sa pokúsim objasniť niektoré možnosti súčasnej folkloristiky ako súčasť výskumu širokého spektra sociálnej komunikácie. Tento aspekt patrí medzi primárne charakteristické znaky folklóru. Od čias antiky sa rozlišovala písomná a ústno-zobrazovacia komunikácia ako dve základné modalities odovzdávania a šírenia vedomostí a skúseností. Z nej v podstate vyplynuli ďalšie charakteristické znaky: variatívnosť, kolektívnosť, špecifický proces tradovania či anonymnosti. Ak hovorím zväčša o asimilácii folklórnej a literárnej komunikácie, zároveň jednoznačne naznačujem, že nemienim zúžiť problematiku folkloristického výskumu len primárnymi formami komunikácie, ale že ide o hľadanie odpovedí na otázky, aké miesto má kultúra folklórneho typu i v iných sekundárnych a terciárnych komunikačných kanáloch.

Folkloristika sa od tridsiatych rokov minulého storočia snažila o postihnutie novej reality. Postupne išla k typológii tvorby a k recepcii kultúrnych obsahov, k aktuálnym sociálnym funkciám, ktoré (nielen v rustikálnom) v prostredí majú, a až potom k definovaniu ich nositeľov a spôsobom tradovania týchto obsahov. Do popredia sa dostal človek (sociálne skupiny), jeho vzťah ku kultúre, jej hodnoteniu a uchovávaníu. Do centra pozornosti sa dostali úvahy, že kritériá ako variatívnosť, typy komunikácie, kolektívnosť atď. sa odvíjajú od dôležitejších kategórií

ako sú typy kolektívneho vedomia a im zodpovedajúce kultúrne obsahy, ich výber, recepcia a pod. I vo filozofii sa začalo uvažovať nielen o všeobecnej kategórii spoločenského vedomia, ale aj o každodennom vedomí. Tento poľudštený rozmer vnímania, hodnotenia a praktického osvojovania si kultúry má svoje rozdielne kvality, ktoré sa premietajú do rôznych foriem spoločenského vedomia a súvisia bezprostredne s rôznymi kultúrnymi typmi. V minulosti sa tieto rozdielnosti premietli do pojmov primitívnosť, civilizovanosť, racionálnosť, iracionálnosť, kolektívnosť, individuálnosť, ľudovosť, profesionálnosť, nízke a vysoké, prirodzené a umelé atď.

C. Lévi-Strauss v „Myšlení přírodních národů“ (LÉVI-STRAUSS 1971) ukázal, že takéto abstraktné hodnotenia obyčajne nepostihujú skutočnú aktuálnu hodnotu úrovne spoločenského vedomia rôznych sociálnych skupín. Je celkom jasné, že rôzne typy kultúry sa vyskytujú aj v tých istých sociálnych skupinách vedľa seba, pričom iná je ich aktuálna hodnota a iná hodnota z pohľadu histórie, iná je reflexia týchto hodnôt v čase, v profesionálnej či generačnej stratifikácii. I napriek tomu sa z hľadiska historickej perspektívy dajú rekonštruovať jednotlivé typy kultúry a štadiálnosť sociálnej pamäti. Pri jej analýze môžeme identifikovať i to, čo nazývame tiež kolektívnym vedomím, alebo z iného aspektu každodenným vedomím a s ním súvisiace kultúrne texty a kontexty. (Mimočodom, aj pôvodný preklad slova Folk-lore značí abstraktné vedomosti ľudu, a nie konkrétne označenie objektivizovaných foriem kultúry.)

Konzekvencie takéhoto prístupu nerušia existenciu a platnosť tradičných kritérií, ale menia ich dominancie a hierarchie. Ak uvažujeme o kultúre všedného dňa, o každodennom vedomí, o „ľudovej a neľudovej“ filozofii, dostávame sa do systému, kde platia opozície oficiálne–neoficiálne, vedecké – nevedecké, teoretické – pragmatické, inštitucionálne – neinštitucionálne, cieľavedomé – spontánne, racionálne – neracionálne atď.

Pre charakteristiku folklóru alebo kultúry folklórneho typu sú tieto opozície užitočné, no nie celkom dostačujúce. Nedostačujúca je požiadavka skúmania javov len cez jednotnosť ich predstáv o svete (tzv. ľudovú filozofiu), ktorá je spojená s pochopením kategórie kolektívneho vedomia a cez ňu s prvým príznakom tradície, ktorý sme definovali ako „súhrn javov a ideí, ktoré si uchovali svoju vývinovú kontinuitu a predstavovali v minulosti všeobecne rozšírený systém hodnôt“. Druhý príznak tradície: „súhrn pretrvávajúcich noriem a pravidiel, v ktorých sa odráža vzťah sociálnych skupín k vytvoreným hodnotám a situáciám“, potrebuje pritom inú úroveň analýzy, ako jej tretí (komunikačný) príznak.

Je pravda, že analýzou ľudovej filozofie pochopíme také predstavy o svete, ako je predstava spravodlivosti, dobra a zla, predstava o význame rodinného súžitia, predstava o vernosti a zrade, predstava o nadprirodzených javoch, o oddychu a zábave, i predstavy o potrebe estetických hodnôt. Tieto predstavy je však potrebné odvodiť v prípade folklórnej tradície alebo kultúry folklórneho typu od troch komponentov: sú v prevažnej miere výrazom kolektívneho vedomia; sú viazané na prvotný komunikačný plán, ako o tom hovorí poľská sociologička Kłoskowska (KŁOSKOWSKA 1964) (t. j. na kontaktnú komunikáciu); až potom sa môže uplatniť konštrukcia spôsobov osvojovania si sveta a svetonázoru, ako to predpokladá P. Kowalski (KOWALSKI 1990) Tak ako rôzne formy komunikácie asimilujú, tak dochádza k asimilácii oficiálneho a neoficiálneho. Je tu spor i o rôznu kolektívnu interpretáciu oficiálnych právnych či náboženských noriem, keď dochádza často ku komunikačným šumom, ich nesprávnemu dekódovaniu, a potom k sémantickým posunom, ktoré generujú ich úplne nové neoficiálne významy. Napokon v mnohých oblastiach je opozícia oficiálny – neoficiálny (alternatívny, všedný) veľmi nejasná a pociťuje sa len v konkrétnom spoločenskom kontexte, viac z hľadiska intuitívneho ako vedeckého. Čo je oficiálna literatúra? Tá, čo zodpovedá súdobým estetickým požiadavkám, alebo tá, čo je posvätená vydaním či literárnou vedou a kritikou? V každom prípade nám nejde o vhodnosť alebo nevhodnosť konkrétnych pojmov, ale o ich definovanie vzhľadom na existujúcu realitu sociálnych kontextov.

Všetky tieto definície a úvahy majú spoločné jadro spočívajúce v snahe obrátiť pozornosť vedy na antropologickú podstatu súčasných javov, a samozrejme prispôbiť tomuto úsiliu aj výskumné metódy, počnúc metodikou terénneho výskumu až po rôzne interpretačné postupy a metódy. Je to cesta od hľadania javov k odhaleniu ich zmyslu pre človeka.

V každom prípade sa nám pôvodná operatívna definícia folklóru smerom k charakteristike súčasného stavu folklórnej tradície mení. Mení sa nielen poradie dôležitosti jednotlivých príznakov, ale aj chápanie jednotlivých folkloristických kategórií. Znovu sa, ako výstižne píše P. Kowalski (KOWALSKI 1990), dostáva do popredia tvrdenie P. Bogatyriova (BOGATYRIOV – JAKOBSON 1929) o kolektívnej akceptácii textov ako o podstatnom predpoklade ich existencie v živej folklórnej tradícii. Teda nie je dôležité genetické, ale funkčné hľadisko. Nepomôžu tu ani špekulatívne konštrukcie modelov folklórnej tradície, pretože jej významy sa dajú čítať len cez aktuálne kontexty a na pozadí živých kultúrnych textov, nielen „folklórnej“ ale i „nefolklórnej“ proveniencie. Takýto prístup umožňuje folkloristike pertraktovať javy z rôznych historických, sociologických, lingvistických a pod. prameňov. Ak si všimneme charakteristiku komunikačných zložiek v definícii tradície, tak zistíme, že popri primeranej komunikácii nepodceňujeme nijaký komunikačný kanál, ktorý sa podieľa na tvorbe kolektívneho vedomia a kolektívnej pamäti tej-ktorej sociálnej skupiny.

Antropologická koncepcia folkloristiky sa snaží odpovedať na kultúrne potreby, hodnotové orientácie a kreatívny prístup ku kultúre v mikrosвете jednotlivca (malých sociálnych skupín) v jeho spontánnosti a rôznych reakciách na inštitucionalizované, oficiálne interpretácie kultúry. Smeruje k pokusom konštruovať nové modely, ktoré dopĺňajú obraz existencie kultúry všedného dňa. Hovorí viac o jej viacvrstvomosti a o rôznych hodnotových systémoch, ktoré majú pre reflexiu a identitu človeka niekedy väčší význam ako globálne interpretácie kultúrneho vývinu, konštruované cez vrcholné inštitucionalizované (oficiálne) kultúrotvorné aktivity.

Aj C. Lévi-Strauss (LÉVI-STRAUSS 1971: 336-370) poukázal na potrebu a význam tzv. slabej (orálnej) histórie oproti histórii silnej (oficiálnej) a na negatíva silnej histórie pre jej často tendenčné interpretácie historických faktov. Taký je aj význam súčasnej folkloristiky pre poznanie určitého kultúrneho typu každodennej kultúry, každodenného myslenia, vízií sveta súčasným človekom, ktoré vznikajú často spontánne, na menšom informačnom základe, v obmedzenom spoločenskom priestore a v elementárnych komunikačných väzbách. Z hľadiska sociológie kultúry má pochopiteľne tá časť kultúry, o ktorej by sme mohli hovoriť ako o kultúre folklórneho typu, bližšie ku kultúre masovej a alternatívnej ako ku kultúre inštitucionálnej, oficiálnej.

Kultúra folklórneho typu je prítomná vo všetkých sociálnych skupinách. Nie je v každej rovnako rozvinutá, nemá ustálené formy a pevne utvorené folklórne situácie. Aj tu však stojí na jazykovo-zobrazovacom princípe, na ustálených konvencionalizovaných javoch a formulách, ktoré tvoria elementárny komunikačný systém sociálnej komunikácie. Komunikácia „tvárou v tvár“ (face to face) má v súčasnej pretechnizovanej a komunikačnými kanálmi nasýtenej dobe veľký význam.

V súčasnosti sa do popredia operatívnej definície folklóru dostávajú javy tvoriace súčasť kolektívneho vedomia ako súhrnu kolektívnych noriem, názorov a skúseností. Odrážajú sa v ňom sociálne a kultúrne vzťahy daného prostredia (sociálnej skupiny, neformálnej skupiny atď.) a spôsoby ich artikulácie. Stávajú sa výrazom skupinovej ideológie, sú viazané na kolektívnu pamäť a prevažne primárne formy komunikácie. Iné kritériá nestrácajú platnosť a k základným charakteristikám folklóru sú v rôznom vzťahu.

2.

Súčasná komunikačná teória sa zaoberajú rozsiahlou oblasťou výmeny rôznych fyzických a biologických signálov ľudí aj iných živých organizmov. Nie je možné sumarizovať doterajšie

výsledky, ku ktorým jednotlivé prírodné alebo spoločenskovedné disciplíny dospeli a určit špecifické kategórie, s ktorými narábajú. Sťažuje to i rôzny metodologický prístup k výskumu komunikácie. Sociálna komunikácia sa vymedzuje raz v širokom rámci, ktorý prekračuje hranice spoločenských interakcií a stotožňuje sa s akoukoľvek formou komunikácie, alebo sa vzťahuje len na komunikáciu prebiehajúcu na rôznych úrovniach ľudskej spoločnosti. Tam sa odvíja od základnej vety hovoriacej o tom, kto komu čo oznamuje (informuje) a s akým výsledkom (porozumením), alebo sa užšie hovorí o výmene spoločenských informácií pomocou rôznych znakových systémov.

Oveľa jasnejšie sa význam komunikačného aspektu vyjasňuje na pôde jednotlivých vedných disciplín, ktoré sa začali teóriou komunikácie alebo teóriou informácie zaoberať. Pre folkloristiku má zásadný význam najmä literárna veda, jazykoveda (semiológia, etnolingvistika), sociálna psychológia, sociológia atď.

Na význam komunikácie upozorňovali aj kultúrni a sociálni antropológovia. Napr. C. Lévi-Strauss vo svojej „Štrukturálnej antropológii“ (LÉVI-STRAUSS 2000) hovorí, že kultúra je vlastne systémom komunikácie, ktorá prebieha v troch rovinách – 1) výmena žien, 2) výmena tovaru, 3) výmena informácií.

Výmena je tak základom sociálnej komunikácie a z tohto zorného uhla sa od prác M. Maussa folkloristika a etnológia stávali disciplínami, v ktorých sa tento aspekt výrazne presadzoval a presadzuje. Dokazujú to práce, ktoré sa od sedemdesiatych rokov v rôznych súvislostiach venujú komunikácii a ťažia z poznatkov etnolingvistiky a semiotiky, pričom čoraz viac zdôrazňujú rôzne sociálne a kultúrne kontexty komunikácie, ako napr. symbolická antropológia u C. Geertza (GEERTZ 2000). Okrem americkej antropológie aj v Európe sa vyvinul komunikačný aspekt etnologického výskumu, najmä v súvislosti s menami E. Leacha (1976) a M. Saville Troike (1982).

Jednotlivé vedné disciplíny postupujú k opisu určitých špecifických typov komunikácie, vychádzajúc zo svojej oblasti výskumu analyzujú priebeh a články komunikačného reťazca, ako aj komunikačné kontexty. Z tohto hľadiska máme do činenia s rôznymi typmi a úrovňami sociálnej komunikácie.

U nás na problematiku teórie komunikácie upozornilo najmä vydanie Lamserovej práce „Komunikace a společnost“ (LAMSER 1969) a Janouškovej „Sociálnej komunikácie“ (JANOUSEK 1968). To však neznamená, že neboli známe aj ďalšie práce domácich a zahraničných autorov. Najmä orientácia na semiologické štúdium nevyhnutne indikovala otázky súvisiace s úlohou znakov a významov v komunikačnom akte (R. Barthes, M. Bense, V. Voigt, L. Hjelmslev). V slovenskej etnológii sa problematikou sociálnej komunikácie zaoberala najmä K. Popelková (PEPELKOVA 1999: 7-24), ale i ďalší bádatelia v súvislosti s medzigeneračnou výmenou hodnôt (HLÔŠKOVÁ 2000).

Sociálnu komunikáciu chápeme ako „interakčný proces vzájomného dorozumievania, kedy sú medzi partnermi spravidla rovnakého druhu zdieľované, resp. vymenované konvencionálne znaky platné v určitom referenčnom systéme významov. Sociálna komunikácia je jednou z podstatných zložiek sociálneho života, umožňuje socializáciu, kultúru, vzájomný sociálny styk a vzťahy, je základným nositeľom všetkého sociálno-kultúrneho diania sociálnych útvarov“ (GEIST 1992: 172-180).

Existuje teda nielen množstvo teoretických východísk, ale i rôzne možnosti ich konkrétnej folkloristickej interpretácie. Od najjednoduchšieho skúmania jednorazového komunikačného aktu: expedient – informácia – percipient, až po množstvo kontextuálnych faktorov, napr. tvorba kódu, dekódovanie, spätná väzba, konkrétny sociálny a kultúrny kontext komunikácie, špecifický charakter informácií, úloha pozorovateľa a rôzne úrovne a typy informácií atď.

Prvý model folklornej komunikácie, ktorý som pracovne načrtol v súvislosti so štúdiom tradície, a najmä s charakteristikou mechanizmov tradovania latentných a manifestných

repertoárov, obsahoval pojmy kolektívne vedomie, kolektívna pamäť, aktuálne kolektívne poznanie, interpret, folklórny jav, folklórna situácia (LEŠČÁK 2001)

Pre špecifické podmienky existencie a komunikácie folklórnych textov hovoríme o špecifickom folklórnom texte ako o znakovom systéme jazyka folklóru a jeho parajazykových foriem.

Uvedomujem si, že rozdiely medzi folklórom a literatúrou nie sú len v rozdielnom komunikačnom štatúte (ústnosťou a literárnosťou), ale aj v iných vzťahoch textu a kontextu, invariability a variantov, a v iných reláciách na základnej komunikačnej osi expedient – dielo – percipient, estetickej a mimoestetickéj informácii, ako aj v celom komplexe rozdielných komunikačných funkcií literárneho a špecificky folklórneho textu, podmieneného jeho synkretickosťou.

Folklór mal a má svoj predmet výskumu určený predovšetkým kategóriami hovoriacimi o jeho komunikačnej odlišnosti od literatúry.

Najmä procesy folklorizácie predstavujú možný prechod od technickej komunikácie ku kontaktnej. V procesoch folklorizmu je to naopak.

Trojuholník folklór – folklorizácia – folklorizmus sa stáva v niektorých obdobiach (renesancia, baroko) kruhom, v ktorom je táto transfúzia prijímaných a odovzdávaných impulzov permanentná a v literárnom i folklórnom povedomí vlastne žije akoby jeden kultúrotvorný typ slovesnej tradície ako celok. Inšpiráciou takejto analýzy pre mňa i pre mnohých ďalších folkloristov bola práca M. M. Bachtina „François Rabelais a ľudová kultúra stredoveku a renesancie“ (1965). Táto skúsenosť však nabáda rozmyšľať nielen o rozdielnostiach medzi folklórom a literatúrou, ale i o ich spoločných kvalitách a vzájomnej komunikačnej komplementárnosti, čím sa dostáva do zorného uhla z vyššej perspektívy pohľadu na kultúru, kde sa zdanlivo nesúvisiace kultúrne javy v neočakávaných súvislostiach spájajú vo vyšších významových syntézach. Tento fakt potvrdzuje i postupná asimilácia primárnej, sekundárnej a terciárnej komunikácie (od písma po elektronické médiá).

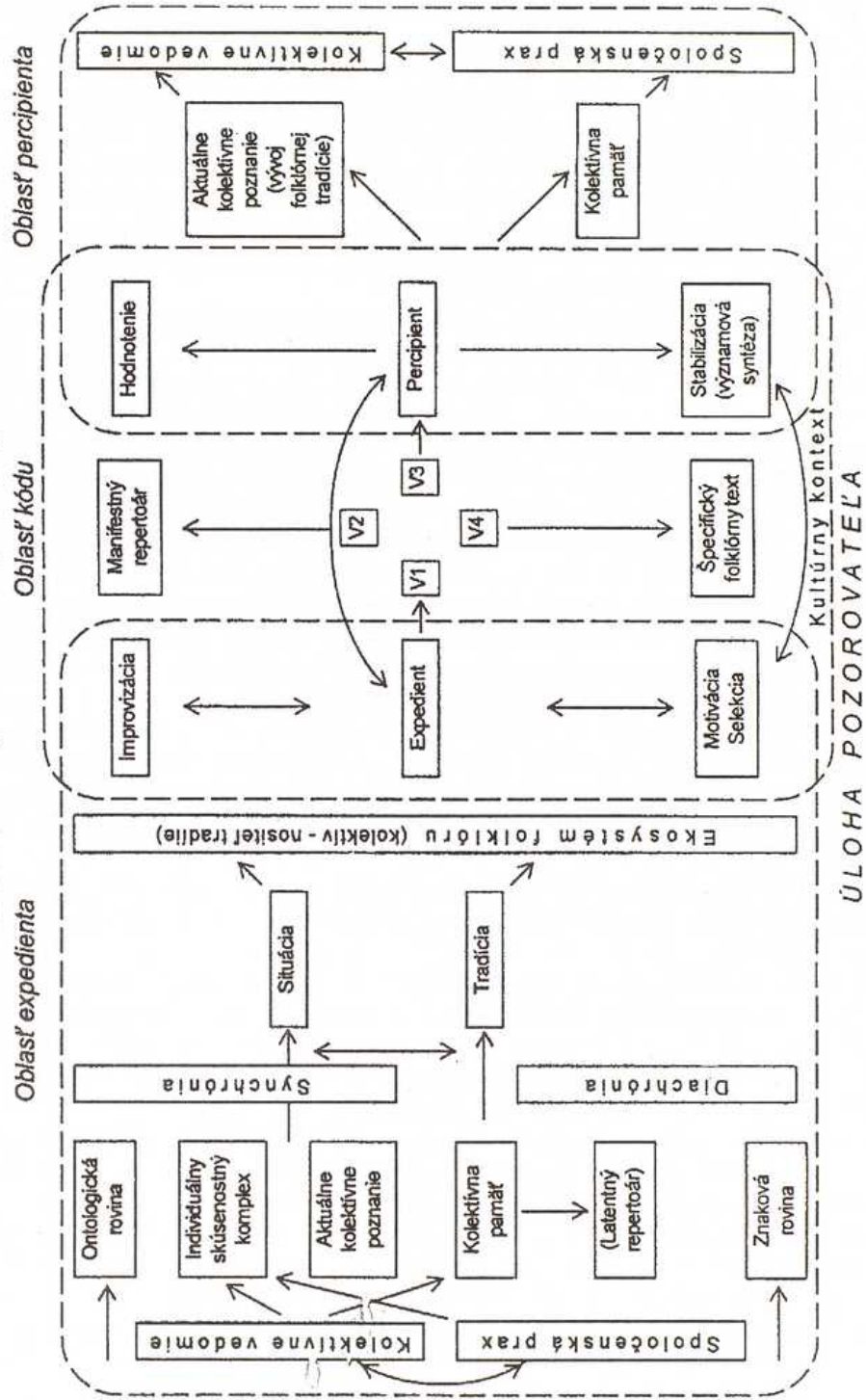
Celá problematika folklórnej komunikácie sa dá zjednodušené vtesnať do nasledujúcich otázok: Kto? Prečo? Kedy? Ako? O čom? S kým? Odpovede na tieto otázky naznačujú i oblasti výskumu, ktorý by objasnil prinajmenej tri oblasti folklórnej komunikácie: oblasť kódu, oblasť účastníkov komunikácie, oblasť kontextov komunikácie. Na niektoré otázky nemôžeme dať jednoznačné odpovede.

Každá z týchto otázok tvorí ohnivko v komunikačnom akte a prostredníctvom ich významu je možné utvoriť úplný komunikačný model, ktorý zahŕňa i asimiláciu komunikačných kanálov (podrobne LEŠČÁK 2001).

Folklórna komunikácia je predovšetkým priamou (primárnou, kontaktnou) komunikáciou, pričom každý komunikačný akt priamej (kontaktnej) komunikácie je zároveň folklórnou komunikáciou. Špecifickosť folklórnej komunikácie spočíva v spôsobe komunikácie obsahu komunikovaných informácií (špecifických folklórnych textov) a v kontexte komunikácie.

Špecifický folklórny text je živý znakový systém, ale i fixovaná slovesno-dramatická, hudobná a tanečná podoba folklórnych variantov, zaznamenaná prostredníctvom kódov iného znakového systému. Je to fixovaný písomný, zvukový alebo obrazový záznam konkrétneho folklórneho prejavu pre potrebu archivácie, dokumentácie a ďalšieho spracúvania, ktorý fixáciou nadobúda invariantnú podobu. Vo folklórnych žánroch pri živej interpretačnej príležitosti sa vyskytuje celý rad neverbálnych, parajazykových výrazových prostriedkov s konkrétnym významom (gesto, mimika). Špecifický význam majú určité gestá a pohyby v tanci, samostatný znakový systém sa nachádza v dramatickom prejave, kde je miera synkretickosti najväčšia a kde sú obsiahnuté rôzne druhy znakových systémov. Tento živý znakový systém označuje jednotlivé folklórne prejavy ako špecifický folklórny text (jazyk komunikácie), existujúci v špecifickom folklórnom kontexte (pri jeho výskume je dôležitá proxemika a kinezika). Technické formy komunikácie tieto parajazykové prejavy eliminujú, no neeliminujú obsah a funkciu komunikácie.

Model folklórnej komunikácie (M.Leščák)

Folklórny kontext komunikácie tvoria vzťahy a väzby, v ktorých existuje folklórna tradícia ako súčasť určitého sociálneho a kultúrneho systému. V užšom význame sú to vzťahy folklórneho diela k prostrediu, v ktorom existuje, k jeho nositeľom, interpretom a k folklórnej situácii, v ktorej sa realizuje. Z tohto užšieho chápania pojmu vzniklo i pomenovanie jednej zo súčasných metód folkloristiky – kontextuálnej metódy, študujúcej ekológiu folklóru. Pojem vyjadruje aj vzťah folklórneho diela k iným folklórnym prejavom v rámci určitej folklórnej situácie, ktoré funkčne vyplňajú potreby sociálnej komunikácie (telegramy v svadobných obyčajoch).

Folklórna komunikácia predpokladá určitý homogénny kolektív (najčastejšie lokálne spoločenstvo alebo sociálnu skupinu) ľudí, ktorí ovládajú komunikačné kódy, vstupujú navzájom do spoločenskej interakcie, majú spoločné záujmy, resp. ciele. To platí i pre sekundárne a terciárne formy komunikácie.

Kľúčový pojem *kolektívne vedomie* tvorí súhrn spoločných názorov, predstáv, ideí, skúseností, noriem, napr. etických, estetických, právnych, náboženských a pod. Tie sú odrazom spoločného poznávania členov lokálneho spoločenstva alebo sociálnej skupiny ako všeobecne platný systém hodnôt, ktorý sa premieta v ich praktickej činnosti, vo formách spôsobu života a v ich svetonázore. Kolektívne vedomie je jednou zo súčastí každodenného vedomia.

Najstabilnejšou zložkou štruktúry konkrétneho kolektívneho vedomia je *kolektívna pamäť*, ktorá tvorí základ diachrónej continuity kolektívneho vedomia. Vývinovou inovačnou zložkou sú rôzne formy *aktuálneho kolektívneho poznávania*. Jeho zdrojom je pragmatické preberanie a osvojovanie si nových názorov, ideí, skúseností a noriem, ktoré vyhovujú praktickým potrebám lokálneho spoločenstva alebo sociálnej skupiny ak prejdú procesom konvencionalizácie. Zdrojom aktuálneho kolektívneho poznávania je *individuálny skúsenostný komplex*, ktorý charakterizoval F. Miko „ako súhrn skúseností, predstáv, myšlienok, citov, záujmov a podnetov, ktoré tvoria vo vedomí človeka istý celok a sú predpokladom pre komunikáciu. Tie sa netvoria len v primárnych formách komunikácie“ (MIKO 1973: 7).

Tieto kategórie zodpovedajú aj kritériám tvorby a existencie *tradícií* a osvetľujú ich vznik, continuity a diskontinuity.

Uvedené faktory tvoria predpoklad synchronného a diachróneho priebehu komunikácie vo vnútri konkrétnej skupiny i medzi spoločenskými skupinami navzájom. To ozrejmuje vznik rôznych univerzálnejších foriem spoločenského vedomia, sociálnej pamäti, globálnych či kľúčových tradícií atď., ktoré sa odrážajú v kolektívnom vedomí.

Kolektívne vedomie sa utvára v jeho najdôležitejšej zložke, v kolektívnej pamäti. *Kolektívna pamäť* zabezpečuje poznatky a skúsenosti nadobudnuté lokálnym spoločenstvom alebo sociálnou skupinou počas predchádzajúceho vývinu v rôznych oblastiach výrobnjej a spoločenskej činnosti. Kolektívna pamäť nie je mechanickým súčtom individuálnych pamäťových schopností, hoci vychádza z dispozícií konkrétnej individuálnej pamäti. Uchováva poznatky a skúsenosti, normy a stereotypy predstavujúce pre kolektív overené hodnoty, využiteľné v praktickom živote alebo zabezpečujúce potreby kultúrneho a historického sebapoznávania. Pre folklórnu tvorbu je klasickým príkladom fungovania kolektívnej pamäti vzťah latentného a manifestného repertoáru. Väzanosť kolektívnej pamäti na individuálnu pamäť je evidentná.

Na udržiavanie informácií v kolektívnej pamäti má dôležitý vplyv frekvencia komunikácie (časté opakovanie) a pevnosť kolektívnej normy, ktorá je spravidla odrazom funkcie sociálnych interakcií.

Prvým impulzom pre utvorenie novej normy v procese postupnej konvencionalizácie je spätná väzba, t. j. súhlasná odozva zo strany recipienta. Tak sa v procese vzniku ďalšieho komunikačného aktu utvárajú predpoklady na komunikáciu, dochádza k obohateniu kolektívneho vedomia, nový jav sa usadzuje v individuálnej i kolektívnej pamäti, mení sa príslušná kolektívna norma, inovuje sa tradícia, mení sa špecifický folklórny text. Jav však musí zodpovedať kolektívnej norme.

Základný model folklórnej komunikácie objasňuje nadväznosť a súvzťažnosť jednotlivých ďalších pojmov. V zásade ich rozdeľujeme na a/ predpokladové, spojené s komunikačným aktom, b/ kontextové, c/ osobitým prvkom je úloha pozorovateľov, ktorú tvoria metakomunikačné úrovne interpretácie špecifického folklórneho textu. Osobitným prípadom metakomunikácie je vedecká interpretácia folklórneho textu, ktorá vychádza z priameho i nepriameho pozorovania. Dôležitú úlohu tu hrá kritika prameňov. Na otázky vedeckej interpretácie antropologických faktov upozornili najmä zástancovia interpretatívnej antropológie (GEERTZ 2000: 13-44). Do oblasti metakomunikácie patria aj rôzni tvorcovia folklorizmu, ktorí spolu utvárajú alebo deštruujú obraz folklórnej tradície.

Špecifickosť folklórnej komunikácie ako zvláštnej formy sociálnej komunikácie je

1. v kreovaní invariantov v procese konvencionalizácie kolektívneho vedomia a ich uchovávaní v kolektívnej pamäti
2. v osobitosti znakových systémov (verbálnych a neverbálnych) s výraznou symbolickou funkciou
3. vo vzťahu latentných a manifestných foriem kultúry
4. vo význame úlohy percipienta
5. v dominancii foriem primárnej (priamej, kontaktnej) komunikácie
6. v procesoch postupnej asimilácie primárnej (kontaktnej) komunikácie so sekundárnou a terciárnou komunikáciou
7. vo význame kontextuálnych zložiek komunikácie a väzbou na sociálne skupiny
8. v prepojení na každodenný spôsob života a utváranie každodenného vedomia.

Niekoľko poznámok k terminologickým problémom. Pojem kolektívne vedomie nie je totožný z Durkheimovým poňatím „kolektívneho vedomia“ (množina citov spoločná priemerným členom danej spoločnosti, ktorá tvorí uzavretý systém, ktorý žije vlastným životom). Bližší je pojem „kolektívne predstavy“ (stavy kolektívneho vedomia, ktoré sú svojskou podstatou odlišné od vedomia individuálneho). Osobitne by bolo potrebné definovať kolektívne nevedomie, podvedomie, ale tiež nie v zmysle psychoanalytickom.

U nás sa produktívne diskutovalo o kategórii tradície a inovácie, ktoré sú jednými z najvýznamnejších charakteristík spôsobu existencie folklórnej komunikácie. Bude potrebné objasniť vzťah pojmov „kolektívna pamäť“ – „sociálna pamäť“. Pojem sociálna pamäť považujem za všeobecnejší, zodpovedajúci kategoriálnej úrovni pojmu sociálna komunikácia.

Dôležitým problémom zostáva asimilácia rôznych foriem primárnej, sekundárnej a terciárnej komunikácie. Ukazuje sa, že z hľadiska kanálov bola primárna (bezprostredná) komunikácia asimilovaná postupne fixovanou písomnou podobou, potom tlačou, rozhlasovou a televíznou technikou a inými elektronickými technikami využívajúcimi digitálne princípy elektronickej komunikácie. Priama komunikácia však doteraz tvorí základ folklórnej komunikácie, cez iné charakteristiky ako je jej komunikačný štatút.

Slovenská folkloristika prispela do teórie folklórnej komunikácie štúdiom ekológie folklóru, výrazne objasnila kontexty komunikácie, prispela k riešeniu vzťahov tvorby a recepcie a napokon i k významovým a výrazovým analýzám konkrétnych folklórnych žánrov (javov, informácií) a riešením problémov folklorizmu. Chýba lepšia koordinácia pri zdôraznení významu takýchto výskumov z pohľadu sociálnej komunikácie.

Samostatným problémom bude v slovenskej vede zapojenie komunikačného aspektu do širších súvislostí s celým etnologickým a kultúrnoantropologickým výskumom.

3.

Pri súčasnom folkloristickom výskume je dôležité rozlíšiť šírku záujmov folkloristiky od jadra, ktorému hovoríme folklórna tvorba. Folkloristika by mala rozlíšiť pramene folkloristického

výskumu od samotného výskumu špecifických folklórnych textov. Núti ju k tomu sledovanie procesov konvencionalizácie, ktorým prechádzajú kultúrne javy rôznej proveniencie v sociálnej komunikácii, aby sa stali súčasťou kolektívneho vedomia a fungovali v kolektívnej pamäti. Len tak môžu plniť svoju znakovú či symbolickú funkciu, pričom ani samotná existencia a zrozumiteľnosť kódov nie je charakteristická pre folklórne javy, ak nezodpovedá určitým kolektívnym normám. Ako príklad môžeme uviesť výskum spomienkového rozprávania. Nie každá spomienka je zároveň folklórnym faktom. Za takú sa považuje vtedy, ak je odrazom nadindividuálnej skúsenosti, ktorá prejde určitým variačným procesom či procesom cyklizácie, pričom sa jednotlivé historické osoby a udalosti uchované v pamäti stávajú symbolmi v kolektívnom historickom vedomí určitej society. V súčasnosti v týchto procesoch zohrávajú dôležitú úlohu tak ústne, ako i zapísané pamäti, učebnice histórie, literatúra, film atď. Folkloristika môže skúmať kolektívnu pamäť len cez individuálnu interpretáciu kolektívnych skúseností. (Takýmto dokladom je vznik jánošíkovej tradície, na ktorej sa viac podpísali mimofolklórne impulzy.)

Asimilácia folklórnej a literárnej komunikácie sa výrazne podpísala i vo vývine folklórnej prózy, kde sa ústna slovesnosť a literatúra navzájom inšpirovali a stávali sa súčasťou jedného prúdu slovesného umenia. V. Gašparíková (GAŠPARÍKOVÁ 1986) ukázala vo svojich výskumoch, ako vydania Dobšinského rozprávok ovplyvnili rozprávačske repertoáre generácií v prvej polovici 20. storočia. Došlo k obvyklej, vo folkloristike však neakceptovanej situácii, že invariantná podoba jednotlivých rozprávok P. Dobšinského sa stala v procese ústnej tradície jedným z variantov, ktorý nemožno vynechať z jej prirodzeného života. Dalo by sa povedať, že bol pre svoju estetickú hodnotu i cez svoju národno-reprezentatívnu podobu (bol to vlastne typ skonštruovaný na základe viacerých zapísaných variantov) oporným bodom, z ktorého sa odvíjal ďalší variačný proces.

Na druhej strane obdobným procesom prešli i početné rozhlasové či televízne úpravy Dobšinského rozprávok, ktoré označujeme pojmom folklorizmus. Ich podiel na utváraní kolektívneho vedomia je evidentný.

Vynára sa otázka nového pohľadu na štúdium prejavov súčasného folklorizmu. Jeho striktné odčlenenie od folklóru cez komunikačný aspekt sa nezdá byť šťastným. (Napríklad niektoré lokálne folklórne festivaly sa stávajú stabilnou sviatočnou príležitosťou rodín i dediny, ako hody, sviatok Všetechsvätých, fašiangy a pod., hoci do nich vstupujú inštitucionálne prvky.) Sú stabilnou príležitosťou rodinnej a skupinovej sociálnej komunikácie, sú významnou súčasťou kultúrno-spoločenských aktivít väčšej časti obyvateľstva a sú príležitosťou pravidelného stretávania rodín. Hoci scénický program môžeme označiť za folklorizmus, význam iných kultúrnych a spoločenských aktivít je pre každodennú kultúru lokálneho spoločenstva nepopierateľný (napr. festivaly v Hrušove a v Kokave nad Rimavicou).

Často sa pýtame, aké komunikačné väzby sú typické pre súčasný písaný folklór. Už samotné spojenie písaný folklór vzbudzuje nedôveru. Ved' ako vtesnať do ústnej slovesnosti písané podoby, ktoré často s ústnou tradíciou nemajú nijakú súvislosť?

Ak by sme takéto prejavy rozčlenili na tri zložky: a) na folklór písaný, ktorý vznikol ako špecifická literárna tvorba, b) na nápisový folklór ako jav so špecifickou informatívnou funkciou a c) zapísaný folklór ako jav s funkciou pamäťovou, dostali by sme vedľa seba množiny prejavov s rôznym stupňom vzťahu k ústnej tradícii. I táto oblasť patrí do folkloristického štúdia, cez jej význam v sociálnej komunikácii vo vnútri rôznych sociálnych skupín i medzi nimi, nielen cez priamy komunikačný kanál.

Konkrétne prejavy „písaného folklóru“, ako pamätníky, individuálne a rodinné memoáre, veršovaná tvorba, kroniky a pod. nevykazujú výrazné znaky folklóru. Sú prameňom menej pre folkloristiku, ale viac pre literatúru, etnografiu či historiografiu. Z hľadiska ich komunikačnej obmedzenosti (niekedy zostávajú prakticky bez percipienta) nezodpovedajú kritériám folklóru.

Folkloristika ich však i napriek tomu musí akceptovať cez ich sociálnu funkciu v každodennej kultúre, ktorú plnia ako fixované dokumenty. Iný príklad písaného folklóru predstavujú listy, ktoré mali svoju osobitú poetiku, obsahovali ustálené formuly, boli výtvarným dielom (listy vystrihovanky) a spĺňajú základné kritériá folklórnosti.

I nápisový folklór predstavuje širokú paletu rozličných prejavov. Možno odtrhnúť funkciu nápisov na náhrobníkoch od ich primárnej funkcie? Z folkloristického pohľadu je potrebné študovať typológiu a varianty, poetiku a symboliku. Nie každý pouličný nápis patrí do záujmu folkloristiky, ale spontánna tvorba, ktorá vznikla počas rôznych politických udalostí (heslá, nápisy na stenách) tam nepochybne patrí ako časovo obmedzený spontánny prejav kolektívnych postojov. Príklad asimilácie písaného a slovesno-dramatického prejavu nám poskytujú športové podujatia. Akým sústom pre súčasných folkloristov sú vlajkonoši a fanúškovia na futbalových štadiónoch (nápisy, skandovanie, spev, zvyky).

Spomeniem ešte úlohu zapísaného folklóru, ktorý nemôžeme vždy stotožniť s prejavmi folklorizmu. Sú to zápisy betlehemských hier, incipity piesní, reči starejších, recepty jedál, pohrebných rečí, ktoré sa odovzdávali často z generácie na generáciu a upevňovali kolektívnu pamäť. V súčasnosti sú to napr. zápisy anekdot či zápisníky vojakov, alebo časti konvencionalizovanej osobnej korešpondencie.

Tieto príklady ukazujú široké pole realizácie folkloristického výskumu. A to som naznačil len malý zlomok štúdia každodennej kultúry. Iné inšpirácie pre folkloristiku poskytuje literárna veda. V spomínanej knižke som spomenul Bachtinovu inšpiráciu štúdia tzv. rečových žánrov, na ktorú upozornil i V. Marčok (MARČOK 2000). Výskum rečových žánrov by priblížil folkloristiku k literárnej vede a jazykovede, pretože by prekročil písanú požiadavku ústnosti.

Nový okruh problémov sa vynára v súvislosti s novšími spôsobmi komunikácie. Sú to konvencionalizované formy telefonovania, v nich je možné už teraz sledovať konvencionalizáciu významov, nehovoriac o nasýtenej informácii v SMS a E-mailových správach, cez ktoré sa posielajú napr. „vyznania lásky“, najrozličnejšie oznamy, blahoželania. Tento spôsob obojsmernej komunikácie sa blíži k folklórnej komunikácii. Oveľa väčšiu úlohu zohrá aj videofón, ktorý umožní analyzovať i gestiku ako vyjadrovací prostriedok.

Už teraz sa hovorí o konvencionalizovaných formách internetovej komunikácie, kde sa formujú i záujmové skupiny komunikantov. Je tu možný živý dialóg, utvára sa tu konvencionalizovaná cyklizácia tém i zvláštny metajazyk, kolektívna komunikácia, ktorá prekonáva pôvodnú izolovanosť sociálnych a lokálnych komunit. Osobitnú oblasť, ktorá súvisí s každodennou kultúrou detí a dospelých, tvoria počítačové hry.

Záleží od výskumu folkloristov, aby si našli oblasť svojho výskumu v rámci širšieho antropologického štúdia masmédií.

Musím pripomenúť, že folkloristika si už upevnila svoju metodologickú základňu adaptáciou rôznych metód príbuzných vied. Mne sa však vidí úvaha o folklóre terciárnych foriem komunikácie síce inšpiratívna, ale i predčasná, najmä keď vidím veľké možnosti folkloristiky v štúdiu primárnych a asimilovaných foriem komunikácie v súčasnej každodennej kultúre v rôznych sociálnych skupinách, o ktoré sa folkloristika (nemyslím len slovenskú) zatiaľ len obtrela.

LITERATÚRA

BACHTIN, M. M.: *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*. Praha (1975).

BENEŠ, B.: *Úvod do folkloristiky*. Brno 1980.

BOGATYRIOV, P. G. – JAKOBSON, R.: „Folklore als eine besondere Form des Schaffens. In: *Verzameling van Opstellen door oud-leerlingen en Bevriende Vakgenooten Donum natalicium Achrijnen 3 Mei 1929*. Nijmegen-Utrecht 1929.

- ČISTOV, K. V.: „Špecifikum folklóru vo svetle teórie komunikácie.“ *Slov. národop.*, 20, 1972, č. 3, s. 345-359.
- GAŠPARÍKOVÁ, V.: *Slovenská ľudová próza a jej súčasné vývinové tendencie*. Bratislava 1986, s. 13-34.
- GEERTZ, C.: *Interpretace kultury*. Praha 2000.
- GEIST, B.: *Sociologický slovník*. Praha 1992.
- HLÔŠKOVÁ, H. (ed.): *Tradičná kultúra a generácie*. Bratislava 2000.
- KŁOSKOWSKA, A.: *Kultura masowa*. Warszawa 1964.
- KOWALSKI, P.: *Współczesny folklor i folklorystyka*. Wrocław 1990.
- LEACH, E.: *Kultura i komunikacija*. Preklad z angl. Beograd 1983.
- LEŠČÁK, M.: *O asimilácii folklórnej a literárnej komunikácie* (Folkloristické pohľady.) Bratislava 2001.
- LEŠČÁK, M. - MARČOK, V.: „Folklór v literatúre.“ In: *Tradičná ľudová kultúra a výchova v Európe*. Nitra 1994, s. 197-212.
- MARČOK, V.: „Rečové žánre ako najnovší horizont styku literatúry s folklórom.“ In: *Folklór a folkloristika na prahu milénia na Slovensku*. (Ed. Profantová, Z.) Bratislava 2000.
- MELICHERČÍK, A.: *Teória národopisu*. Turčiansky Sv. Martin 1945.
- MIKO, F.: „Cesta k modelu literárnej komunikácie.“ In: *Literárna komunikácia*, Martin 1973, s. 5-9.
- PROFANTOVÁ, Z.: „Folklór a folkloristika na prahu milénia.“ In: Profantová, Z. (Ed.) *Na prahu milénia*. Bratislava 2000, s. 29-39.
- POPELKOVÁ, K.: „Východiská urbánno-etnologického štúdia otázok sociálnej komunikácie (teoreticko-metodologické úvahy slovenskej etnológie mesta v polovici 90. rokov).“ In: *Etnologické rozpravy* 1/1999, s. 7-24.
- SAVILLE-TROIKE, M.: *The ethnography of Communication*. Oxford 1982.
- SULIMA, R.: *Folklor i literatura*. Warszawa 1976.
- VRHEL, F., 1991: „Bachtinovské inspirace v postmoderní etnografii.“ In: *Studia ethnographica* 7, 1991, s. 99-114.

FOLKLORISTIK ALS TEIL FÜR DIE UNTERSUCHUNG DES BREITEN SPEKTRUMS DER SOZIALEN KOMMUNIKATION

Zusammenfassung

In meinem Beitrag versuche ich einige Möglichkeiten der gegenwärtigen Folkloristik als Teil für die Untersuchung des breiten Spektrums der sozialen Kommunikation zu klären. Dieser Aspekt gehört unter die primären charakteristischen Merkmale der Folklore. Seit der Zeit der Antike wurden die schriftliche und mündlich-bildliche Kommunikation als zwei grundlegende Modalitäten der Übergabe und Verbreitung von Kenntnissen und Erfahrungen unterschieden.

In der Gegenwart gelangen in den Vordergrund der operativen Definition der Folklore Erscheinungen, die einen Teil des kollektiven Bewusstseins als Zusammenfassung kollektiver Normen, Meinungen und Erfahrungen bilden. In ihnen spiegeln sich soziale und kulturelle Beziehungen der gegebenen Umgebung (soziale Gruppen, nicht formale Gruppe usw.) und der Arten ihrer Artikulierung wider. Sie werden Ausdruck der Gruppenideologie, sind an die kollektive Erinnerung und die überwiegend primären Formen der Kommunikation gebunden. Andere Kriterien verlieren ihre Gültigkeit nicht und zu den grundlegenden Charakteristika der Folklore stehen sie in mannigfacher Beziehung.

Das Spezifische der folkloristischen Kommunikation als besonderer Form der sozialen Kommunikation besteht 1. im Kreieren von Invarianten im Prozess der Konventionierung des kollektiven Bewusstseins und ihrer Bewahrung in der kollektiven Erinnerung in der Besonderheit der Zeichensysteme (verbalen und nicht verbalen) mit markanter Symbolfunktion 2. in der Beziehung der latenten und manifesten Kulturformen 3. in der Bedeutung der Aufgaben des Wahrnehmers 4. in den Dominanzen der Formen der primären (direkten,

Vydáva Ústav Slovenskej akadémie vied v Slovak Academic Press, spol. s r.o.

Ročník 50, 2002, číslo 3-4

Hlavná redaktorka:
PhDr. Gabriela Kiliánová, CSc.

Výkonné redaktorky:
PhDr. Hana Hlôšková, CSc., Tatiana Podolinská, PhD.,

Redakčná rada: Doc. PhDr. Ľubica Droppová, CSc., Univ. prof. Dr. Anna Divičanová, CSc. Drh.b., Mgr. Martin Kanovský, PhD., PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, DrSc., PhDr. Jan Krist, Doc. PhDr. Milan Leščák, CSc., PhDr. Martin Mešša, Doc. PhDr. Magdaléna Paríková, CSc., Prof. PhDr. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Peter Salner, CSc., PhDr. Zdeněk Uherek, CSc., PhDr. Miroslav Válka, PhD.

Adresa redakcie: Klemensova 19, 813 64 Bratislava
Registr. č. 7091

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma:
Slovak Academic Press, spol. s r. o. P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences

Vol. 50, 2002, Number 3-4

Editors: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Address of Editor: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia
and SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences

Année 50, 2002, No 3-4

Rédacteurs: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Adresse de la rédaction: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 50, 2002, Nr. 3-4

Redakteure: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Redaktion: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slowakei

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

ISSN 1335-1303

MIČ 49 €

SAP
SLOVENSKÁ AKADEMICKÁ PRESS
